

BİR ADALET TEORİSİ: HAKKANİYET OLARAK ADALET

Mert BAŞOĞLU*

ÖZ

Bu çalışmada, John Rawls'un Bir Adalet Teorisi isimli eserinden hareketle, onun "sözleşme teorisini" ele alacağız. Çalışma boyunca, bir yandan Rawls'un adalet teorisinin teorik ve pratik temellerini gözler önüne sererken bir yandan da onun, kendisinden önceki sözleşmecilerden ayıran yanlarını da ortaya koyacağız. Teorinin oluşumundaki temel etkilere değinirken, Rawls'un kişisel tarihinden yararlanarak, aslında ulusal bir fikirten hareketle, evrensel olana nasıl ulaştığını da gözlemleyeceğiz. Hobbes'la başlayan sözleşme sürecinde, bir sözleşme teorisini olarak Rawls'un orijinal fikirlerini, onun, siyaset felsefesine kattığı "ilk durum", "bilgisizlik peçesi", "makul rasyonel birey" gibi kavramlarına değinirken, aynı zamanda siyaset felsefesinde bir ilk denilebilecek analitik yöntemi kullanma tarzını da göreceğiz. Böylece Kantçı bir düzen, yerelden hareketle ulaşılan bir evrensellik, kesinlik ve eşitlik ilkeleriyle oluşturulmuş bir teorinin gücünü ve ne denli geçerli olup-olamayacağını tartışacağız.

Anahtar Sözcükler: Rawls, Bir Adalet Teorisi, Sözleşme Kuramı, İlk Durum, Bilgisizlik Peçesi, Düşünsel Denge.

A THEORY OF JUSTICE: JUSTICE AS FAIRNESS

ABSTRACT

In this study, we will discuss John Rawls's theory of contract, based on his book A Theory of Justice. Throughout the study, while revealing the theoretical and practical foundations of Rawls' theory; we will also reveal the aspects that distinguish him from the contracting philosophers before him. While we are talking about the main influences in the formation of the theory, we will also observe how it reached the universal by making use of his personal history, actually starting from a national idea. In the contract process that started with Hobbes, we will see Rawls's original ideas as a contract theorist, he added to political philosophy, "the original position", "the veil of ignorance", "the reasonable rational individual", while we will also see his style of using use of the analytical method, which we may say is first introduced to political philosophy by Rawls. Thus, we will discuss the power and validity of a theory based on a Kantian order, universality, certainty and equality reached from the local.

Keywords: Rawls, A Theory of Justice, Theory of Contract, Original Position, The Vail of Ignorance, Reflective Equilibrium.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun/Türkiye.
E-Posta: mertbasoglu13@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5441-3965

Makalenin geliş tarihi: 30.01.2024
Makalenin kabul tarihi: 22.04.2024

Submission Date: 30 January 2024
Approval Date: 22 April 2024

Giriş

John Rawls, 20. yüzyılın siyaset felsefesi alanında, sözleşme teorisini farklı bir bakış açısıyla yeniden gündeme getirmiştir. Onun bu teoriyi yeniden gündeme getirmesinin sebeplerinden birisi ise “(...) zamanında hâkim olan klasik faydacı ve sezgici adalet anlayışlarına karşı uygulanabilir güçlü bir seçenek sunmaktır.”¹ Rawls, adil bir toplumun ahlaki temeller üzerinde nasıl yükseleceğini açıklamak için Hobbes, Locke, Rousseau ve Kant gibi sözleşme teorisyenlerinin temel fikirlerinden hareket ederek, daha genel, soyut ve özellikle de biçimsel bir adalet teorisi tesis etmiştir. Bu nedenle, Nozick’in de dediği gibi, bundan böyle “Siyaset felsefecileri, ya Rawls’un teorisi içinde çalışmak zorundadırlar ya da neden böyle yapmadıklarını açıklamak zorundadırlar.”² Tıpkı Kant sonrası felsefenin bölünmesi gibi, bir siyaset teorisi üzerine yazacak her kişinin de Rawls’la hesaplaşması gerekmektedir.

Rawls’un “Bir Adalet Teorisi”³’ni yazmasındaki temel motivasyonlarını bilmemizin, bu teorinin anlamını kavramamızda önemli bir etken olacağını söyleyebiliriz. Bu nedenle, onun kişisel tarihindeki dönüm noktalarına değinmekte yarar vardır. Tam adıyla John Bordley (Jack) Rawls 21 Şubat 1921’de Maryland eyaletinin Baltimore şehrinde doğdu. Onu çocukluğundan beri adalet üzerine düşünmeye iten birçok olay olmuştur. Bu düşünsel zeminin oluşum aşamalarından ilki, kendisinden bulaşan hastalıklar sebebiyle birer yıl arayla iki kardeşinin vefat etmesi sonucunda Rawls’un *doğal talih*⁴ üzerine düşünmesidir. Öte yandan, aile içinde yaşadığı bazı sorunlar ve yaşadığı şehirdeki ayrımcılıkları⁵ da yakından gözlemlemesinin de teorisinin çekirdek fikrini şekillendirmesindeki diğer bir etken olduğunu söyleyebiliriz. Rawls, 1939’da Princeton üniversitesine kayıt yaptırdığında İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla aniden askere alınır. İki yıl boyunca bilfiil askerlik görevini yerine getirirken, bu sırada savaşın yıkıcı etkisine yakından şahit olması, onun, savaş

¹ Lokman Çilingir, *Pratik Felsefe*, Ankara: Elis Yayınları, 2018, 222.

² Robert Nozick, *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, çeviren. Aışan Oktay, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, 241.

³ John Rawls, *Bir Adalet Teorisi*, çeviren. Vedat Ahsen Coşar, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2017. Bundan sonra kısaca *BAT* olarak bahsedilecektir.

⁴ İleride fark ilkesi olarak karşımıza çıkacaktır.

⁵ Örneğin Jim Crow yasaları.

çığırkanlığı ve vicdani ret üzerine düşünmesini sağlar. Bu olay kişisel tarihindeki dönüm noktalarından üçüncüsüdür denilebilir.⁶

1962'de Amerika, Vietnam Savaşına dâhil olur. Dönemin gençlerinin bu savaşı benimsememesi ve savaş karşıtlığı hareketler sonucunda hükûmet, başarılı öğrencileri askerlikten muaf tutma kararı alır. Böylece, öğrencilerin savaşa dâhil olup-olmaması hocalarının takdirine kalır. Rawls'un da gözlemlediği üzere, bu karar ile birlikte yüksek gelir düzeyindeki aileler çocuklarının notlarının iyileştirilmesi için hocalarına baskı yapar. Böylece, aileler arasındaki ekonomik eşitsizliklerin yarattığı etkiler, Rawls'u adalet üzerine düşünmeye iten en kuvvetli olaylardan bir diğeri olmuştur. Bu düşünsel zeminin oluşumunda etkili sayabileceğimiz temel olaylardan sonuncusu ise, ideolojilerin savaşı denilebilecek olan Soğuk Savaştır. Kapitalizm (ABD) ile komünizmin (SSCB) savaşı, Rawls'u bir üçüncü yol için düşünmeye itmiştir.⁷ Bu yaşantı Rawls'un adaletle yönelik arayışlarını daha da şiddetlendirmiştir. Böylece moral-politik bir görüşün tasarısını ortaya koymak için, öncelikle ortak bir 'doğru' fikri arayışına girmiştir. Bu ortak doğru, aslında, bütün farklılıklarına rağmen insanların uzlaşabileceği *temel* bir 'doğru' fikrine işaret eder. Asıl şaşırtıcı olan ise sağduyuya aykırı⁸ bir şekilde,

(...) genelde, bireylerin iyi anlayışındaki iyi şeyin, önemli yollarla birbirine benzememesidir. Buna karşılık doğru kavramı için bu böyle değildir. İyi düzenlenmiş bir toplumda yurttaşlar aynı doğru ilkelerine sahiptirler ve onlar özel durumlarda aynı yargıya ulaşmaya çabalarlar.⁹

Ortak bir doğru fikri, teorinin temelleri açısından elzemdir. Çünkü ortada ancak çözülebileceğine dair kuvvetli bir inanç beslediğimiz bir sorun ve bu soruna ayırabileceğimiz yeterli miktarda kaynak varsa çözüm arayışına girebiliriz.¹⁰ Dolayısıyla, Rawls'un teorisindeki en büyük temel kabul şudur ki,

⁶ Mehmet Kocaoğlu, *John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramları*, Ankara: İmaj Yayınevi, 2015, 11-14.

⁷ Kocaoğlu, *John Rawls*, 13.

⁸ Sağduyu bize çoğunlukla bir şeyin *iyi* olduğunda ortaklaştığımızı gösterir. Oysa doğrunun kullanımı daha çetrefillidir. Bunun sebebi ise bir şeye iyi derken kullanışlı (örneğin cep telefonu), yetkin (örneğin iyi bir hoca) veya başka anlamlar yükleyerek 'iyi' deriz. Oysa 'doğru' derken genelde bir görüşü onaylamak, onun adaletli olduğunu tasdik etmek anlamında kullanırız.

⁹ Rawls, *BAT*, 477.

¹⁰ Günümüz insanının sahip olduğu iktisadi modeli düşünmemiz gerekir. Örneğin, neden kanserli bireyler veya SMA'lı çocuklar için devletler büyük bütçeler ayırıp sorunu çözmek

insanlar asgari düzeyde ahlaki ve rasyoneldir ve birbirleriyle çok fazla ilgilenmezler, ihtiyatlıdırlar. Çünkü Rawls'un da sorduğu üzere:

Eğer gücü kendi amaçlarından aşağı tutan makul adil bir toplum mümkün değilse ve insanlar, her ne kadar tamamen ahlakdışı ve ben-merkezli olmasa da, büyük ölçüde ahlaki değilse, Kant ile birlikte şu soru sorulabilir: Bu dünyada yaşamaya değer mi?¹¹

Rawls için bu sorunun cevabı tıpkı Kant'ta olduğu gibi "evet"tir. Ancak Rawls sözleşme fikrinden hareket etse de onun tasarısındaki durum, sözleşmeden daha önceki -hipotetik- bir ilk durumdur.¹² Kuramın teorik bir kabulü olarak, insanlar -ilk durum varsayımında da- rasyonel varlıklardır. Bu bakımdan özellikle Hobbes'la benzer olsalar da Rawls için insan doğası *gereği* kötü değildir. Çünkü Rawls'ta sözleşme teorisyenlerinin kullandığı 'doğa durumu' gibi empirik olmayan fikirlerinden farklı olarak, her insanın, bu 'ilk durumda' temel prensiplerin nasıl belirlendiğini düşünce deneyiyle ulaşabileceğini varsayar. Bu bağlamda, Rawls metafizik anlamda değil ama ampirik anlamda rasyonel bir bireyi ele alır.¹³

244

İlk durumda da insanı çevreleyen temel ahlâk yasaları vardır. Dolayısıyla yalnızca uç bir durumda, söz gelimi, "Güvenmeme ve gücenme sivililik bağlarını paslandırır, kuşku ve düşmanlık insanları başka zamanlarda yapmaktan kaçınacakları hareketleri yapma konusunda baştan çıkartır."¹⁴ O hâlde, insanın rasyonelliği, insanın ahlaki davranışlarını temellendirebilmenin olanağını oluşturur, diyebiliriz.

için ciddi çabalar sarf etmiyorlar? Çünkü her ne kadar inkâr etsek de Benthamcı bir faydacılık anlayışı, 21.yy'da da bizi çepeçevre sarmış durumdadır.

¹¹ John Rawls, *Siyasal Liberalizm*, çeviren. Mehmet Fevzi Bilgin, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019, 44-45.

¹² Bu düşünce Kant'ın kategorik imperatifi ile otonomi görüşünün bir sentezi gibidir.

¹³ Rawls, insanların öznel yaşantılarına (metafizik öğretiler, inanç vs.) karşı olmayacak anlamda temel ilkeleri belirleyebileceği bir doğruluk hissi olduğunu söyler. Bu fikrin gelişmesinde Kocaoğlu'nun aktardığı şu düşünce çok önemlidir: "Amerikan İç Savaş'ındaki Tanrı'nın iradesinin adil olarak kabul edilmesi durumunda Holokost ya da Japonya'ya atılan atom bombası karşısında Tanrı'nın iradesinin nasıl yorumlanacağı ahlak ve din arasında bir gerilime sebep olur. Rawls'ın da Kant'tan yola çıkarak vardığı nokta en temel formda ahlakın, muhakemeyi yapana göre değişmeyeceğidir. Bu durumda ahlakın haklılaştırılması muhakemesinde Tanrı'ya gerek yoktur; Tanrı varlığı ahlaki gerekçelendirmenin gerekli kurallarını belirleyemez. Dolayısıyla adalet ve ahlak, Tanrı'nın onaylamasına gerek olmaksızın yeryüzündeki insanların makul muhakemesiyle gerçekleştirilebilir." Kocaoğlu, *John Rawls*, 14.

¹⁴ Rawls, *BAT*, 35.

Teorinin Kökenleri ve Alternatif Teorilere İtirazları

Rawls'un teorisi klasik sözleşme teorisi kökeninden gelir. Onun teorisinin beslediği diğer kaynaklar arasında liberal gelenek, Kantçı etik, Locke, Hume, İngiliz faydacılığı ve Amerikan rüyası (meritokrasi) gibi birçok kaynak vardır. Ancak Rawls bu kaynakları olduğu gibi kullanmak yerine, onları revize ederek, yeni bir kullanımla sunar. Söz gelimi, Kant'ın kategorik imperatifi, ödev ahlâkı, otonom bireyi, Rawls'ta benzer şekilde cehalet perdesinde kendisini gösterir. Bentham-Mill çizgisinin, bireyi görmezden gelerek faydayı bir maliyet hesabı sonucundaki çoğunluğun konumuna göre tanımlaması, Rawls'ta, en az ayrıcalıklı olanların en çok faydalanması, şeklinde formüle edilir. Meritokrasiyi ise -şartlar eşitlendikten sonra- onaylayarak, evrensel bağlamda ele alır.

Rawls'un itirazlarına da kısaca değinecek olursak, öncelikle liberal gelenekten gelmesine rağmen, insanların seçemedikleri özellikleri nedeniyle bazılarının yarışa avantajlı başlamasını doğru bulmaz, bu yönden liberal görüşü eleştirir. Sezgiciliği, anayasal bir düzen sağlamak konusundaki yetersizliği yönünden kabul etmez. Çünkü çatışma yaşandığında karar vermek için yeniden sezgilere başvurulur ancak bu öznel bir değerlendirmeden ibaret olacağı için adalet duygusunu zedeler. Faydacılık ise genel faydayı gözeten bir nevi maliyet hesabı ilkesinden hareket ettiği için anayasal bir düzende yaşayacak insanlar için uygun değildir. Ancak Rawls bu görüşe de tamamen katılmaz. Böylece, köken olarak başta Kant'ın kendinde amaç¹⁵ ve özerklik ilkesini;¹⁶ İngiliz faydacılığının genel faydasından özel faydayı; meritokrasinin genel bir ilke olarak değil ancak kişi bazında kabul edilmesi gibi birçok etkeni revize ederek kullanır. Bu kaynaklardan hareketle BAT'ı oluşturan Rawls, BAT'tan adaleti ve adaletten de özgürlüğü elde eder.

İlk Durum/Orijinal Pozisyon ve Cehalet Perdesi

Hangi topluma dâhil olduğumuzu bilmeseydik, nasıl bir topluma dâhil olmak bize güvende hissettirirdi?¹⁷ Bu soru Rawls'un hareket noktasıdır.

¹⁵ Immanuel Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çeviren. Ionna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2002, 46.

¹⁶ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 51.

¹⁷ "Cehalet perdesi, katılımcıları, rastgele bir ülkede doğacaklarını bilselerdi, bu ülkenin İsviçre veya Danimarka gibi bir ülke olmasını istemeye zorluyor." Tamamı için bkz. The School of Life, "The Great Philosophers John Rawls",

Rawls'un iddiasına göre, eğer insanlar sosyal konum ve koşullarının farkında olmasalardı; eşitlikçi bir toplumu, yoksulluktan sakınma arzusu zenginliğin câzibesinden daha güçlü olduğundan, eşitliksiz olana göre daha 'hakkaniyetli' görürlerdi.¹⁸

Rawls cevaba, yani eşitlikçi bir topluma ulaşmak için, en temelden başlayarak, diğer sözleşme teorisyenlerinin doğa durumuna benzer olarak bir ilk durum (original position) tasarlar. İlk durum, onun da belirttiği gibi, hipotetik bir durum olsa da teorinin en temel yanıdır. Bu temel aynı zamanda sözleşme teorisyenlerinden ayrıldığı noktalardan biridir de. Çünkü sözleşme teorisyenlerine göre rasyonel bir seçim için gerekli olan kısıtlar doğa-durumunda mevcuttur. Bu durum da sözleşmeye geçişi meşrulaştırır. Öyleyse "(...) doğa-durumunun klasik kavramına karşılık gelen Rawls'un varsaydığı başlangıç-durumu [original position] değil, aksine varsayılan rasyonel öncüllerdir [epistemik kısıtlar]."¹⁹

Adaletin ne olduğuna dair herkesin anlayabileceği temel bir prensibi sunarak indüktif bir yaklaşım benimseyen Rawls, epistemolojik kısıtları da kullanarak bu yaklaşımını dedüktif bir biçimde tamamlar. Delacampagne'in de belirttiği üzere BAT "(...) siyasal tartışmalara 'analitik' diyebileceğimiz bir düşünce üslubuyla yaklaşan ilk kitaptır."²⁰ Rawls, teorisini analitik diyebileceğimiz bir yapıyla inşa etmiş ve koşulları baştan belirleyerek, sonuçların zorunlu[ymuşçasına] bir çıkarımını sunmuştur. Ancak çağdaş tartışmalarda görüldüğü üzere bu henüz mantıksal bir zorunluluk olarak kanıtlanmış değildir.

Ona göre, insanlar, ilk durumda temel düzeyde rasyonel varlıklardır. Bu varlıklar homo economicus değillerse de iktisadi bir rasyonellikleri vardır. Kaynakların kıt, ihtiyaçların sonsuz olduğunu bilen taraflar için adalet, ilk durumda yalnızca ürünlerin²¹ bir dağıtım sorunundan ibarettir. Rawls'un ilk

<https://www.theschooloflife.com/article/the-great-philosophers-john-rawls/>,
(26.12.2022).

¹⁸ Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş*, çeviren. Ahmet Kemal Bayram, Özgür Tüfekçi Hüsamettin İnanç, Şeyma Akın ve Buğra Kalkan, Ankara: Adres Yayınları, 2013, 74.

¹⁹ Seyit Coşkun, "Adalet Kavramına İki Farklı Yaklaşım: John Rawls ve Jürgen Habermas", *Felsefe Dünyası* 65, (2017): 175.

²⁰ Christian Delecampagne, *20. Yüzyıl Felsefe Tarihi*, çeviren. Devrim Çetinkasap, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, 320.

²¹ Burada kaba anlamda bir ürün metaforu kullanıyoruz. Rawls için burada dağıtılacak şey aynı zamanda özgürlük ve eşitlik ilkeleridir de.

durumu, herkesin kabul edebileceği ilk ve temel adalet ilkelerine ulaşmak için bir tasarıdır. Bu ilkeler, temeldeki 'doğru' anlayışını takiben seçilir, bu anlamda "Bir sözleşme doktrininde ahlaki olgular [da], orijinal pozisyonda seçilen ilkeler tarafından belirlenir."²² Dolayısıyla rasyonel bireyin seçtiği ilkeler ahlakiliğin garantörüdür.

Rawls'un tasarısındaki taraflar, komüniteryan bir topluluğun küçük birimlerinin temsilcilerini andırır. Buna göre ortaya çıkan ilk sorun şu olur, birlikte üretilen ürünler adil olarak nasıl dağıtılmalıdır? İş birliği sonucu üretilen ürünlerin adil bir dağıtımı, kamusal bir anlaşma ile mümkündür. Bu anlaşmanın ilkelerinin belirlenmesi, yani dağıtımın adil olarak gerçekleşmesi, Rawls'un kurgusuna göre ancak bir Cehalet Perdesi (*The Veil of Ignorance*) ile mümkündür.

Her şeyden önce, kimse, bu konumdaki kişinin yerini, sınıfını veya sosyal statüsünü bilmediği gibi, kişinin kendisi de doğal varlıkların ve yeteneklerin dağıtılmasındaki şansını, kendi zekasını, gücünü ve benzeri şeyleri bilmez. Yine kimse onun iyi kavramının ne olduğunu bilmediği gibi, rasyonel hayat planının özelliklerini veya iyimserlik ya da kötümserlik yeteneği ya da riskten kaçınma gibi psikolojik yönlerinin özelliklerini de bilmez.²³

Taraflar ancak kendi toplumlarının değer yargılarını, insanlık ilişkilerini, ekonomik ve siyasal durumlar gibi diğer genel bilgileri bilirler. Ancak kendilerine dair öznel hiçbir bilgileri yoktur.²⁴ Böylece taraflar, ilkelerin seçiminde hiçbir şekilde kendi çıkarlarına göre bir karar veremezler. Tüm taraflar anlaşsa dahi, kendi konumlarını bilmedikleri için, verecekleri kararlarda da kendilerini kayırdıklarından emin olamazlar. Böylece taraflar, çıkar benzerliğine başvurarak makul bir rasyonellikle²⁵ kendileri için en iyisini seçtiklerinden emin olabilecekleri tek durumu, yani herkesin lehine olan ilkeleri belirlerler.

²² Rawls, *BAT*, 74.

²³ Rawls, *BAT*, 163-164.

²⁴ Ceterus Paribus ilkesince yaratılan teori, tam da bu anlamıyla -diğer her şey eşitken- hipotetiktir, gerçeklikten kopuk tarih-dışı ve mümkün olduğunca soyut bir bağlama işaret eder. Bu anlamda Kantçı bir formalizm peşindedir.

²⁵ Teori bağlamında, tam anlamıyla rasyonel olan birey, yalnızca kendi çıkarlarını düşünürken; makul birey diğerlerinin de çıkarlarını gözетir.

Rawls'un hakkaniyet olarak adaleti, Themis'in epistemolojik kısıtlar altındaki hâliyle betimlenebilir, ancak şu farkla ki: Hakkaniyet olarak adalet, yalnızca Themis'in epizodik belleğinin çalışmamasıyla mümkün olacaktır. Öyleyse, Rawls'un bu biçimsel kurgusunun şartları ışığında denilebilir ki, "Başlangıç durumu, 'saf kurallar süreci olarak adalete' karşılık gelirken, bilgisizlik peçesi 'mükemmel kurallar süreci olarak adalete' karşılık gelir."²⁶ Böylece kurallı bir sürecin inşasını, bu sürecin kendi içerisinde bir çalışma prensibi yaratılarak sağlanır. Rawls bunu "Düşünümsel Denge" olarak adlandırır.

Düşünümsel Denge ve Doğrunun İyiye Önceliği

Mükemmel kurallar süreci olarak adaleti tesis edebilmek için, öncelikle taraflar adalet ilkelerini nasıl seçeceğine dair adalet anlayışlarını *genellik*, *evrensellik*, *kamusallık*, *çatışan talepleri sıralama* ve *kesinlik* ölçütlerine göre belirlemelidirler. Taraflar, adalet anlayışlarını belirlemek için cehalet perdesi altında rasyonel bakış açılarıyla fikirlerini paylaşırlar. Önerilerin bütün yönlerden değerlendirilebilmesi için sözleşme koşullarında basit değişikliklerle ileri-geri gidilerek, öneriler tekrar tekrar çözümlenir, zayıftan güçlüye değin sıralanır (*Maximin Rules*) ve önerilerin arasından bir seçim yapılır. Yapılan seçim sonucunda ilkeler belirlenir ve uygulanır. İlkeler pratikte çalışmazsa, denge sağlanana kadar, diyalektik bir biçimde değiştirilmeye devam edilir. Bu süreç Düşünümsel Denge (*Reflective Equilibrium*) olarak isimlendirilir.

Rawls felsefesinde adalet, doğru olmadan kurulabilecek bir olgu değildir. Doğru kavramı ise Rawls'a değin iyi kavramıyla eşdeğer tutulmuş ya da 'iyi olana göre davranmak' ve benzeri şekillerde tanımlanmıştır. Ancak Rawls, BAT'ta doğru ile iyi arasında bir ayrım yaparak, adalet ilkelerinin belirlenmesinde "Doğrunun İyiye Önceliği" ismini verdiği bir metodu kullanır. Teleolojik öğretilerin -alenen ya da zimnen- hepsinde doğru tanımı öncelikli bir iyi tasarımıyla hareketle, iyiye uygun davranmak olarak yapılmıştır ancak bu geçerli değildir. Çünkü insanların iyi anlayışları değişkendir. Bu bağlamda Rawls'un deontolojik tutumu, teleolojik öğretilerin izlediği yolun tam tersini izler. Kocaoğlu'na göre de Rawls, deontolojik bir ahlak anlayışını savunur ancak bu anlayışın iki kusuru vardır:

²⁶ Çilingir, *Pratik Felsefe*, 225.

Rawls, deontolojik teorilerin iki kusuru olduğunu gözlemlemiştir. Bunlardan ilki etik bir karar vermek için sistematik olmamalarıdır. İkincisi ise bu teorilerin üzerine inşa edildiği doğrunun ilkelerine ilişkin herhangi bir gerekçelendirme yapılmamasıdır.²⁷

Rawls'un bu sorunlar için çözümü, doğrunun iyiye önceliği metodudur. Tarafların münakaşayla temel ilkeleri belirlemeleri için öncelikle ortak bir zemini paylaşmaları gerekir. Rawls için bu zemin doğrudur. Rawls, bütün taraflar için tarafsız bir zemin olabilecek en temel doğruları yani birincil değerleri işaret eder. Birincil değerler, cehalet perdesi altında rasyonel seçim yapabilen kişinin her durumda öncelediği -özgürlük, eşitlik, refah gibi değerlerdir. Arnhart'ın ifade ettiği üzere:

Yaşamları boyunca insanların peşinde olmaları gereken amaçların ne olması gerektiği hakkında, herhangi bir özsel yargıda bulunmasak bile, tercih ettikleri amaçlar her ne ise, bunlara yönelik en iyi araçların ne olduğunun tasarlanmasında, bu amaçların akliliği ile ilgili biçimsel yargılarda bulunabiliriz.²⁸

Bu bağlamda, doğrunun iyiye olan önceliği, birincil değerlerin seçiminde, tarafların bu zemini oluşturdukları süreçte, bütünüyle 'iyi' anlayışlarının dışında tutulmasıdır. Çünkü söz gelimi, çileci bir dini anlayışı benimsemiş olan bireyler, bu epistemik kısıt [cehalet perdesi] altında olmasalar; açlığın, hürriyetten yoksun kalmanın ve benzeri durumların 'iyi' olduğunu savunarak bunları seçebilir ve insanları çileci yaşama yönlendirmelerini mazur gösterebilirdi. Ancak cehalet perdesi ve doğrunun iyiye önceliği ilkesi ışığında, rasyonel karar verebilen bireylerin tamamı özgürlüğü ve refahı tercih ederler. Çünkü Kant'ın "görüsüz kavramlar boştur" ifadesine koşut²⁹ olarak, Rawls'un cehalet perdesi altındaki bireylerinin de empirik olarak hiçbir öznel deneyimleri olamaz, yalnızca kavramsal olarak tercihte bulunurlar.

Böylece, deontolojik teorilerin, doğrunun temelleri sorunu ile etik kararların sistematize edilmesi sorunu da Rawls açısından çözülmüş olur. Çünkü doğru, 'makul derecede ahlaki ve rasyonel birey' için münakaşalarla birlikte *ortaklaşa* ulaştığı genel (biçimsel) bir sonucu ifade eder. Arnhart'ın da ifade ettiği

²⁷ Kocaoğlu, *John Rawls*, 31.

²⁸ Larry Arnhart, *Platon'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi*, çeviren. Ahmet Kemal Bayram, Ankara: Adres Yayınları, 2013, 323.

²⁹ Karar verici kişiler, hangi gruplara dâhil olduklarını(kavram) bilmedikleri için, en az avantajlı grupların(görüler) dahi şartlarını mümkün olduğunca maksimize ederler.

üzere: “Rawls, ahlâkî olarak tarafsız bir adalet kavramlaştırması arayışında, herhangi bir özsel (esas, substantive) ahlâkî yargıya dayanmayan, saf anlamda biçimsel (usûl, formel) haklılaştırma standartlarının peşindedir.”³⁰

Ahlaki ve Rasyonel Özne

Rawls’un taraflarını temsil eden kişiler, demokratik yaşam biçiminin siyasal kişisel özelliğini temsil ederler. Bu bağlamda kişiliği bir bütün olarak ele almak yerine, onu hakkaniyet olarak adaleti tesis edecek kişi olarak yalnızca politik bakımdan ele alır.³¹ Adaleti tesis edebilecek bireyler, cehalet perdesi ardında belli doğrular etrafında toplanarak, düşünümsel denge ve maximin kuralları araçlarıyla adalet ilkelerine ulaşabilecek olan rasyonel bireylerdir.

(...) rasyonel bir kişi, kendisine açık olan fırsatlar arasında tutarlı olan tercihler dizisini düşünür. Bu fırsatları kendi amaçlarının iyiliğine göre sıralandırır; arzularını daha fazla tatmin edecek olan ve yürütülmesi durumunda daha fazla başarı şansı bulunan planı takip eder.³²

Rasyonel kişi, doğru seçim yapabilen kişidir. Ancak saf anlamda ‘rasyonel’ olan kişi, yalnızca kendi menfaatlerini düşünür. Rawls’un tasvir ettiği kişi ise makul olmalıdır. Burada Kant’ın etkisini gözlemlemek mümkündür. Rawls’un ‘makul rasyonellikte’ olan bireyi, diğer insanları ve onların çıkarlarını da gözetmen bireydir. Bu anlamda, Rawls’un makul rasyonel bireyi, Kant’ın, insanlığa araç olarak değil amaç olarak davran (bkz. 13. dipnot) buyruğunun açık bir örneğidir.

Rawls’un makul rasyonel bireyi, diğer yandan, Rousseau’nun siyasi eşit katılım ilkesine dâhil olan, ahlaki ve özgür birey düşüncesiyle de benzerlik gösterir. Rasyonel birey, cehalet perdesi altında doğrunun iyi karşısında öncelenmesiyle sınırlı bir diğerkâmlığa da ulaşarak makul rasyonel birey hâline gelir. Böylece Rawls’un tasvir ettiği rasyonellik, bir ‘iyi’ anlayışının olmadığı altını çizerek, ahlaki yöne vurgu yapar.

Rasyonel bireyin düşünümsel dengeye ulaşma süreci, ahlaki aklın minimum ilkelerini gözetmesiyle son bulur. Kocaoğlu’nun belirttiği üzere,

³⁰ Arnhart, *Siyasi Düşünce Tarihi*, 323.

³¹ Çilingir, *Pratik Felsefe*, 227.

³² Rawls, *BAT*, 170.

“Rawls’ın toplum sözleşmesinde bireyler rasyonel olarak kendi çıkarları peşinde koşarken birbirinin kurdu³³ olmalarını engelleyen, bireyin amaç olarak kabul edildiği bir ahlakla sınırlıdır.”³⁴ Bu sınırın çekirdeğinde yer alan ise, insanların zorunlu olarak makul rasyonellikte olduğu varsayımdır. Öyleyse, kişinin ahlaki davranışlarda bulunmasının yegâne yolu, onun aynı zamanda belli bir rasyonellikte olmasıdır.

Kant’ta, bireyin ahlaki olabilmesinin yolu nasıl özgür olabilmesinde ve özgür olabilmesi de akıl sahibi olmasında yatıyorsa; Rawls’un ahlak -ve onun uygulaması olan adalet- konusunda “Kant’tan yola çıkarak vardığı nokta en temel formda ahlakın, muhakemeyi yapana göre değişmeyeceğidir.”³⁵ Dolayısıyla, bireylerin rasyonelliği, Rawls’un minimum ahlaki ilkeleri için de temel oluşturur.

Adalet İlkeleri ve İlkelerin Seçimi

Aşağıda göreceğimiz üzere *lexical priority* olarak gerçekleştirilebilecek olan adalet ilkelerinin seçimi, Rawls’un şimdiye değin bahsettiği diğer kavramların bir sonucu olarak, tarafları bu ilkelere götürmesinde de *benzer* şekilde kendini gösterir. Söz gelimi, bireyin rasyonel olmaması, ahlaki olmaması ya da sınırlı da olsa diğerkâm olmaması, adalet ilkelerinin seçimi açısından istenmedik sonuçlar doğurabilir. Öyleyse Rawls için taraflar bu şartların tümünü karşıladığında, yani, ancak ve ancak kişilerin sözü edilen kısıtlara bağlı olarak yapacakları seçimler sonucunda bu ilkeleri belirlemek zorunda kalırlar.

[Bu belirlenimdeki] (...) baskın amaç, kişinin kendisinin rasyonel bir karar vermek için her zaman bir seçme yöntemini takip etmesidir. Bunun için üç şeye ihtiyaç vardır. Müzakere anlayışı şu şekilde belirtilmelidir: (1) birinci kişi prosedürü (2) genel olarak uygulanabilirlik ve (3) (en azından olumlu enformasyon şartları ve

³³ Kanatlı’ya göre: “İnsan insanın kurdudur anlamına gelen bu kelime, ilk defa üçüncü yüzyılda yaşamış olan Romalı şair ve oyun yazarı Titus Macchius Plautus tarafından kullanıldığına dair yaygın bir kanı mevcuttur. İlginç olanı ise, bu kelimenin Leviathan’da hiç geçmemiş olmasına rağmen, çoğu yazar tarafından Hobbes’un insan doğası tasvirini anlatmak için kullanılıyor olmasıdır (...)” Mehmet Kanatlı, “John Rawls’ın Hakkaniyet Olarak Adalet İlkelerinde Özgürlük ve Eşitlik Sorunu Üzerine”, *Akademik Araştırmalar Dergisi* 15, (2020): 686.

³⁴ Kocaoğlu, *John Rawls*, 21.

³⁵ Kocaoğlu, *John Rawls*, 13.

verili hesaplama yeteneği altında) en iyi sonuca önderlik etmeyi garanti etmek.³⁶

Rawls için, nasıl ki doğruluk, düşüncenin erdemiyse; adalet de toplumsal kurumların (bu bağlamda cehalet perdesi altındaki tarafların) ilk erdemidir. Böylece Rawls, adaleti, erdem olarak tanımlayarak Antik-Yunan'da kullanılan - özellikle Platon'da gördüğümüz- etik-politik dile³⁷ de vurgu yapmış olur. Çünkü o aynı zamanda özgürlüğün doğasının da erdem olduğunu söyler. Öyleyse Rawls için özgürlük, adalet ve doğruluk kavramları, birbirlerinden tamamen bağımsız kavramlar değildir. O hâlde Rawls'un makul bireyi için aynı zamanda erdemli birey de denilebilir. Rawls'un klasik siyaset felsefecilerinden ayrıldığı nokta ise, kendisinden önceki çoğu teorisyenin ideal yönetim biçimini belirleyerek, oradan adalete ulaşmalarının aksine; adaletin ne olduğunu tartışarak, buradan hareketle 'ideal yönetim' biçimine ulaşmasıdır. İkinci kampa dâhil olanlar için deontolojik öğretiler (Kant ve Rawls) örnek verilebilirken; ilk kamp öğretileri ise teleolojik öğretiler (Platon ve Aristoteles) örnek verilebilir.

Rawls'un ilk durumundaki bireyler, epistemik kısıtlar içinde ancak eşit, özgür, rasyonel ve ahlaki bireyler olarak bulunurlar. Bu bireylerin öncelikli karar vermeleri gereken şey, nasıl bir adalet anlayışı benimseyecekleridir. Bu anlayışlardan bazıları şunlardır: Sezgicilik, faydacılık, mükemmeliyetçilik ve hakkaniyet olarak adalet. Taraflar, başta kendileri olmak üzere -ve zorunlu olarak da diğer herkes için- en iyi seçeneği (*maximin rules*), ilke edinebilecekleri anlayışı tartışırlar. Bu tartışmanın olanağını sağlayan şey sınırlı bir çatışma vurgusudur çünkü anlaşma ancak bir çatışma ortamında mevcut olur. Ancak bu çatışma Hobbes'un doğası gereği kötü bireyleri değil ama Hume'un belirli bir kıtlık içindeki bireyleri arasındadır. Böylece, cehalet perdesi altındaki taraflar, herkesin eşit olduğu ilk durumda, rasyonel bir karara ulaşmak için ilkeleri tek tek incelerler. Sezgicilik çok ilkeli olduğu için, faydacılık bireyleri gözetmediği için ve mükemmeliyetçilik de uygulanabilir olmadığı için elenir. Bir sonraki adımda taraflar ilk ilkeleri seçerler. Ancak Rawls ilkelerin seçiminde bazı prosedürlerden bahseder. Ona göre,

Bir kişinin ne yaptığı kamusal kuralların ona ne yapmaya hakkı olduğunu söylemesine ve bir insanın ne yapmaya hakkı olduğu da

³⁶ Rawls, *BAT*, 583.

³⁷ Bu dil özellikle Machiavelli ile birlikte yön değiştirmiş, ahlaki siyasetten, siyasi ahlaka doğru çevrilmiştir.

onun ne yaptığına dayanır. Sonuçtaki dağıtım, bu meşru beklentilerin ışığında, kişilerin ne gibi sorumlulukların altına gireceklerini belirleyen taleplerinin irtiba[t]landırılmasıyla ortaya çıkar.³⁸

Dağıtım sorununa dair üç farklı yoldan bahseder Rawls. Ona göre, Saf Prosedürel Adalet, Tam Prosedürel Adalet ve Eksik Prosedürel Adalet olmak üzere üç farklı yol vardır. Tam prosedürel adalette adil olan eşit olandır. Örneğin bir grup insanın bir pastayı bölüşeceğini düşünelim, ancak pastayı bölen kişi, en son dilimi alacaktır.³⁹ Diğerleri de istediği dilimi almakta serbesttirler. Öyleyse pastayı bölen kişi, kendisinin mümkün en büyük payı alabilmesi için pastayı eşit bölecektir. Eksik prosedürel adalete ise kamuda infial yaratan davaları örnek gösterebiliriz. Buna göre, bir prosedür izleniyor olsa da suçlu her zaman cezasını çekmeyebilir veya suçsuz olan cezalandırılabilir. Saf prosedürel adalet ise bizim için asıl önemli olandır. Saf prosedürel adalete göre, bir grup insanın -hile gibi dış etkenleri bir kenara bırakarak- bütün şartları bilerek bahis oynaması, bu sürecin, en azından adil olmaması gibi bir durum ortaya koymaz. Öyleyse cehalet perdesi altındaki bireylerin de saf prosedürel adaleti izlediğini söyleyebiliriz.⁴⁰ Rawls'a göre, sıralanan kısıtlara uygun ve yukarıdaki saf prosedürel adalet çerçevesinde karar verecek olan tarafların, ulaşacakları iki ilke vardır.⁴¹ Bu ilkeler şu şekilde sıralanır:

[Birinci İlke olarak:] Her kişi, herkes için benzer bir eşitlik sistemiyle uyumlu olan bütün bir eşit temel özgürlükler sisteminde yer almak için eşit bir hakka sahiptir.

³⁸ Rawls, *BAT*, 114.

³⁹ Rawls'un pasta örneği için bkz. Rawls, *BAT*, 114-115.

⁴⁰ Rawls, *BAT*, 113-118.

⁴¹ İlk olarak, bazı yorumlara göre, tarafların ilk ilkelerinin seçimi, Kant'ın otonom olan ve kategorik imperatifine uygun eyleyen bireyin bir *yorumu* olarak görülürken, bizim için böyle bir örtüşme söz konusu değildir. Çünkü ilk olarak, Kant'taki hâliyle birey, Rawls'un tarafları gibi bütün kişisel özelliklerinden soyutlanmış değildir. Kendisini bilir, ismini bilir, tercihlerini, konumunu, kendisini olduğu kişi yapan her şeyi bilir. Kant'ın teorisi de deontolojik bir teori olmasına karşın, Kant'ın bireyi tarihsel bağlamından koparılmaz, genişletilir; oysa Rawls'un tarafları, bu bağlamdan soyutlanır. Ancak zaten Rawls'un ulaşmak istediği genellik de ancak böyle zaman-dışı bir birey kabulüyle mümkündür. "Teorinin gerçekliğiyle gerçek dünya arasındaki fark teorinin kendisidir." Armağan Öztürk, *Liberal Adalet*, İstanbul: Doruk Yayımcılık, 2013, 90 (72. dipnot).

İkinci olarak ise, Kant'ta sırf ödeve uygun olduğu için yapılan tercihler, Rawls'ta bencil bir rasyonellik olarak karşımıza çıkar. Kant'ın sırf ödeve uygun olduğu için eyleyen bireyin yerini; Rawls'ta, sırf konumunu, kim olduğunu bilmediği için mevcut koşullardaki en az riskli ve en çok kazançlı olan ilkelere yönelir. Sonuç olarak Rawls'taki taraflar, Kantçı buyruğa aykırı hareket ederler.

[İkinci İlke olarak:] Sosyal ve ekonomik eşitsizlikler öyle düzenlenmelidir ki, her ikisi de: (a) daha [az] avantajlı olanlar için daha fazla yarar sağlamalı, adil tasarruf ilkesiyle⁴² uyumlu bulunmalı ve [Fark İlkesi] (b) adil fırsat eşitliği koşulları altında makamlar ve mevkiler herkese açık olmalıdır. [Fırsat Eşitliği İlkesi]⁴³

Cehalet perdesi altında seçilen adalet ilkeleri, Rawls'un "*lexical priority*" olarak adlandırdığı bir sıralılıkla çalışır. Yani ilk ilke tamamen karşılanmadan ikinci ilkeye geçilemez. Buna göre ilk ilkenin ikincisine; ikinci ilkenin de kendi içinde (a)'nın (b)'ye önceliği vardır. Rawls'un kabullerine göre hiç kimse, daha fazla refah için (2. İlke) temel özgürlüklerinden (1. İlke) feragat etmez. Öte yandan, ilk ilkeye yönelik olarak, "(...) özgürlük ancak özgürlüğün hatırı için sınırlandırılabilir."⁴⁴ diyen Rawls, ilk ilkenin (özgürlük ilkesinin) de kendi içerisinde iki koşul barındırdığından söz eder. Bu ilk öncüllük kuralı ya da özgürlüğün öncüllüğü olarak adlandırdığı şeydir: "(a) daha az kapsayıcı özgürlük, herkesçe paylaşılan tüm özgürlük sistemini güçlendirmelidir; (b) daha az eşit özgürlük, daha az özgürlüğe sahip olanlar tarafından kabul edilmelidir."⁴⁵

254

Paylaşılan temel ve azami eşit özgürlüğün, *özgürlük sistemini* güçlendirdiğini ifade eden Rawls, özgürlük ilkesinin karşılanması sonucunda ikinci ilkeyi ele alır. İkinci ilkenin, faydacı bir anlayış ve benzerlerine karşı bir önceliğinin olmasının yanı sıra, aynı zamanda kendi içerisinde de bir sıralılığı söz konusudur. Buna göre⁴⁶ 2(b) yani, fırsat eşitliği ilkesi, 2(a), yani fark ilkesine öncelenir. Rawls bunun da ötesinde, ikinci ilke için de iki koşuldan söz eder (ikinci öncüllük kuralı veya verimlilik⁴⁷ ve refah üzerinde adaletin öncüllüğü). Buna göre, "(a) eşitsizlik fırsatı daha az fırsata sahip kişilerin fırsatlarını iyileştirmelidir; (b) fahiş bir tasarruf oranı bu zorluğa katlanan kişilerin yüklerini dengelemelidir."⁴⁸ şeklinde bir bölümlenme yapar. Bu bölümlenmedeki ikinci ilke (b) tasarruf ilkesiyle ilgiliyken; ilk ilke (a), 2(a)'daki fark ilkesine bir gönderme

⁴² Rawls'un tasarruf ilkesiyle anlatmak istediği şey özetle şudur: "[H]er kuşak kendisinden öncekilerinden alır ve daha sonra gelecek olanlara katkı yapar." Rawls, *BAT*, 318.

⁴³ Rawls, *BAT*, 331.

⁴⁴ Rawls, *BAT*, 279.

⁴⁵ Rawls, *BAT*, 332.

⁴⁶ Kitabın Türkçe ve İngilizce baskılarının ikisinde de Rawls'un ana iddiasının aksine 2(a) fark ilkesi ve 2(b) fırsat eşitliği ilkesi olarak verilmiştir. Ancak bahsedilen *lexical priority*'ye göre, 2(b) ile 2(a) ilkelerinin içerik olarak yerlerinin değiştirilmesi gerekir, çünkü basımda 2(a)'da değil, 2(b)'de verilen ilke öncelenir.

⁴⁷ Pareto Optimumu, bir kişinin durumunu daha kötü hale getirmeden, bir başkasının durumunun iyileştirilememesidir.

⁴⁸ Rawls, *BAT*, 332.

yapar. Fark ilkesi, toplumdaki en az avantajlı olan grubun beklentilerinin maksimize edilmesidir. Diğer bir deyişle, fark ilkesi, eşitsizliğin ancak toplumdaki en az avantajlı grubun çıkarına olacaksa onaylanmasıdır.⁴⁹ Ancak fark ilkesini tazminat olarak görmek doğru değildir. Fark ilkesi daha ziyade, toplumdaki dezavantajlı grupların adil koşullarda hayatlarını yaşamalarını sağlamaktır. Bu anlamda fark ilkesi, söz gelimi, toplumun yarısı görme engelli ise kalan yarısının da gözleri için disfonksiyonel bir operasyon uygulanmasını değil; dezavantajlı kesimlere, avantajlı kesimleri engelleyecek/zarara uğratan bir sorumluluk yüklemekten destek olmalarını gerektirir. Üstelik böylesi basit bir düşünce deneyinde dahi birkaç adım ileri gidildiği takdirde, sosyal ve ekonomik hayata katkılarının olacağını düşünürsek, avantajlı kesimin de uzun vadede ortaklaşa yaşamdan birçok kazanımı olacağı açıktır.

Sonuç

Rawls'un sunduğu teoriye, amacı açısından karşı çıkmak güç olsa da, teori yeterince keskin sınırlara sahip değildir. Söz gelimi, eşitsizliğin en dezavantajlıların yararına olacak durumlarda da olsa onaylanması nedeniyle sağ geleneğe; sınıflı bir toplum anlayışına itiraz etmemesi nedeniyle Marksist görüşe ve fark ilkesini onaması ve özellikle bireysel farklılıklardan doğan avantajların yarattığı farklılıklar için olumlu bir bakış açısı sunmamasıyla birlikte liberal geleneğe dâhil olduğunu söylemek çok güçtür. Rawls'un fikirlerinde sonradan değişiklikler olmuş olsa da, bizim çalışma boyunca kaynak edindiğimiz ana yapıt olan *Bir Adalet Teorisi*'ni çıkış noktası, kaynakları, kökenleri ve yöntemi damıtarak özgün bir anlayışla geliştirmiştir. "Nerede doğacağınızı bilmeseydiniz nasıl bir yerde doğmak isterdiniz?" sorusu ile başlayan kurguda, özgürlük, kardeşlik ve eşitlik gibi Kantçı temalar ışığında ve oldukça belirleyici olan bir epistemik kısıtla, cehalet perdesi altında adalet anlayışlarını belirleyen taraflar, hakların dağıtımını azami seviyede tutmak için yalnızca -neredeyse hiçbir şey bilmedikleri- kendilerinin refahını düşünmelidirler. Tarafların aynı zamanda asgari düzeyde rasyonel, ahlaki ve diğerkâm olduklarını da unutmamak gerekir. Böylece, genel bilgiler dışında özsel olarak hiçbir fikirleri olmayan taraflar, risklerini minimize etmek için, herkes için en iyi olanı seçerler. Sonuç olarak Kantçı buyruğa uygun olmasa da taraflar -kendisi de onlardan birine dâhil olacağı için- bütün toplumsal gruplar için en temel ilkeler belirlenir. Belirlenen

⁴⁹ Rawls, *BAT*, 104-110.

ilkeler pratikte çalışmaz ise bazı değişiklikler ile yeniden ele alınır ve düşünömsel dengeye ulaşılana kadar ilkeler değıştirilir. Böylece taraflar, Rawls'un tasvir ettiği durumda, en az risk ile en geniş haklara ulaşır. Diğer haklar da bu ilkeler ve kurallar temelinde belirlenir. Sonuç olarak, bu kuralları kullanarak, üçüncü başlıkta sorduğumuz "nasıl bir toplumda yaşamak isterdiniz?" sorusunun cevabına ulaşmış oluruz.

KAYNAKÇA

- Arnhart, Larry. *Platon'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi*. Çeviren Ahmet Kemal Bayram. Ankara: Adres Yayınları, 2013.
- Coşkun, Seyit. (2017), "Adalet Kavramına İki Farklı Yaklaşım: John Rawls ve Jürgen Habermas", *Felsefe Dünyası* 65, (2017): 164-188.
- Çilingir, Lokman. *Pratik Felsefe*. Ankara: Elis Yayınları, 2018.
- Delacampagne, Christian. *20. Yüzyıl Felsefe Tarihi*. Çeviren Devrim Çetinkasap. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Heywood, Andrew. *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş*. Çeviren Ahmet Kemal Bayram, Özgür Tüfekçi, Hüsamet İnanc, Şeyma Akın ve Buğra Kalkan. Ankara: Adres Yayınları, 2013.
- Kanatlı, Mehmet. "John Rawls'ın Hakkaniyet Olarak Adalet İlkelerinde Özgürlük ve Eşitlik Sorunu Üzerine", *Akademik Araştırmalar Dergisi* 15, no 2 (2020): 679-712.
- Kant, Immanuel. *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. Çeviren Ionna Kuçuradi. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2002.
- Kocaoğlu, Mehmet. *John Rawls Adalet Teorisi ve Temel Kavramları*. Ankara: İmaj Yayınevi, 2015.
- Nozick, Robert. *Anarşi, Devlet ve Ütopya*. Çeviren Alişan Oktay. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Öztürk, Armağan. *Liberal Adalet*. İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2013.
- Rawls, John. *Bir Adalet Teorisi*. Çeviren Vedat Ahsen Coşar. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2017.
- Rawls, John. *Siyasal Liberalizm*. Çeviren Mehmet Fevzi Bilgin. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019.

İNTERNET KAYNAKLARI

- The School of Life. "The Great Philosophers John Rawls", <https://www.theschooloflife.com/article/the-great-philosophers-john-rawls/>, Erişim Tarihi: Aralık 26, 2022.

BİR ADALET TEORİSİ: HAKKANİYET OLARAK ADALET
A THEORY OF JUSTICE: JUSTICE AS FAIRNESS
Mert BAŞOĞLU

258